علم اصول الفقه

۱۹-۸-۱۴۰۵ القسم الثانی:الحجه علی النظام ۲۱

دراسات الاستاذ:
مهدي الهادوي الطهراني

• مراحل کشف عناصر دینی

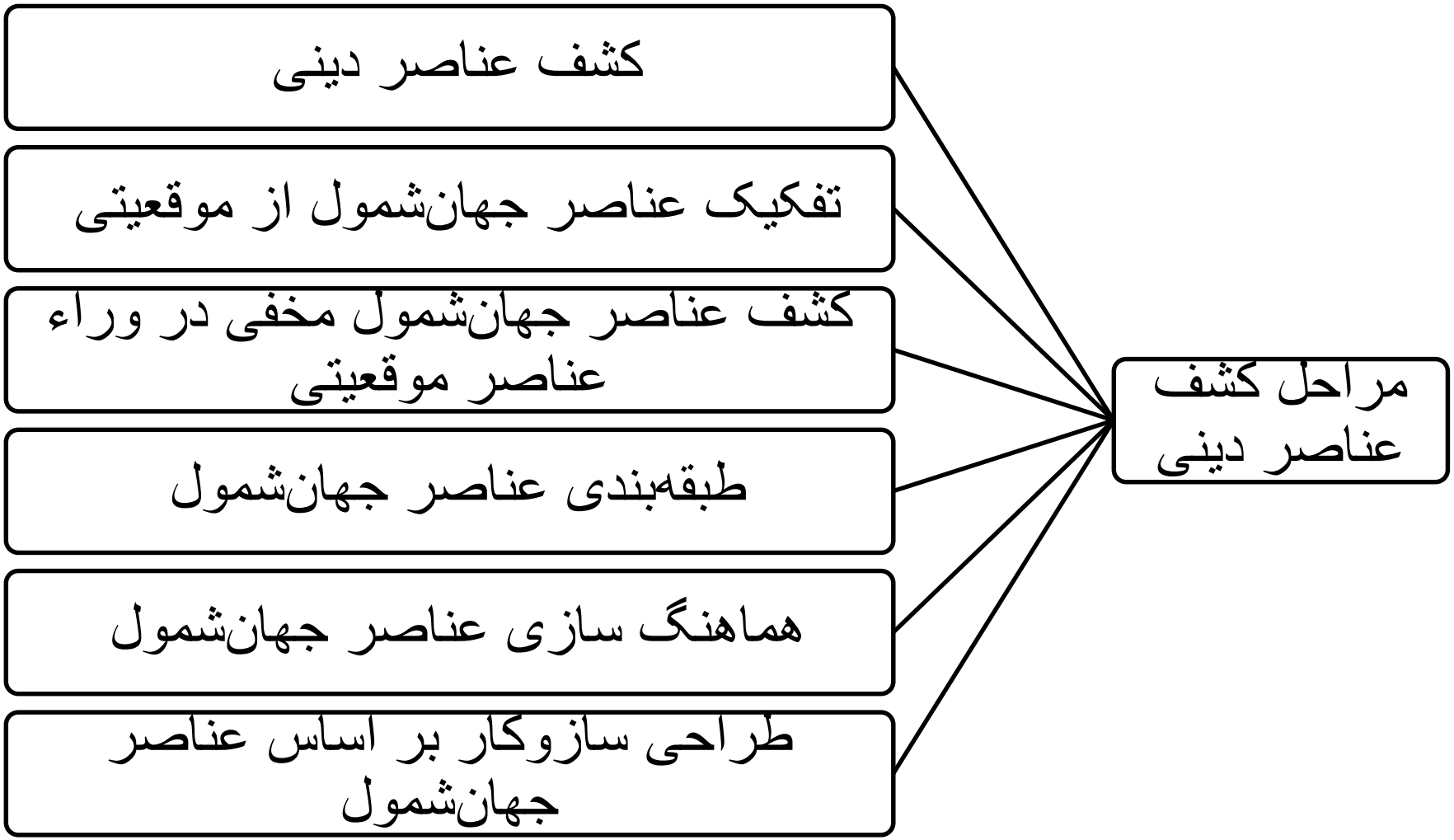

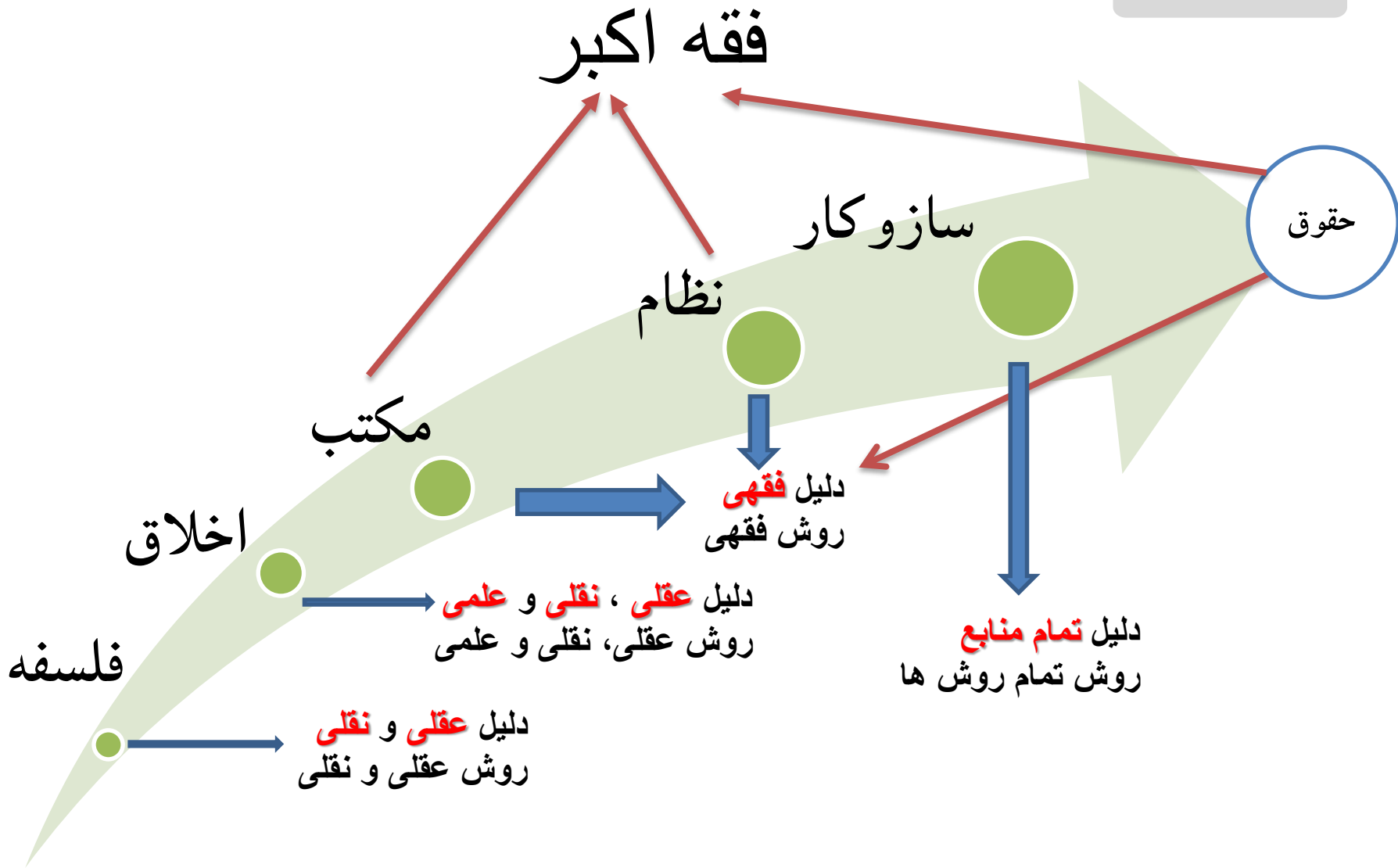

نظریه اندیشه مدون(سیستمی) در اسلام

نظریه اندیشه مدون در اسلام

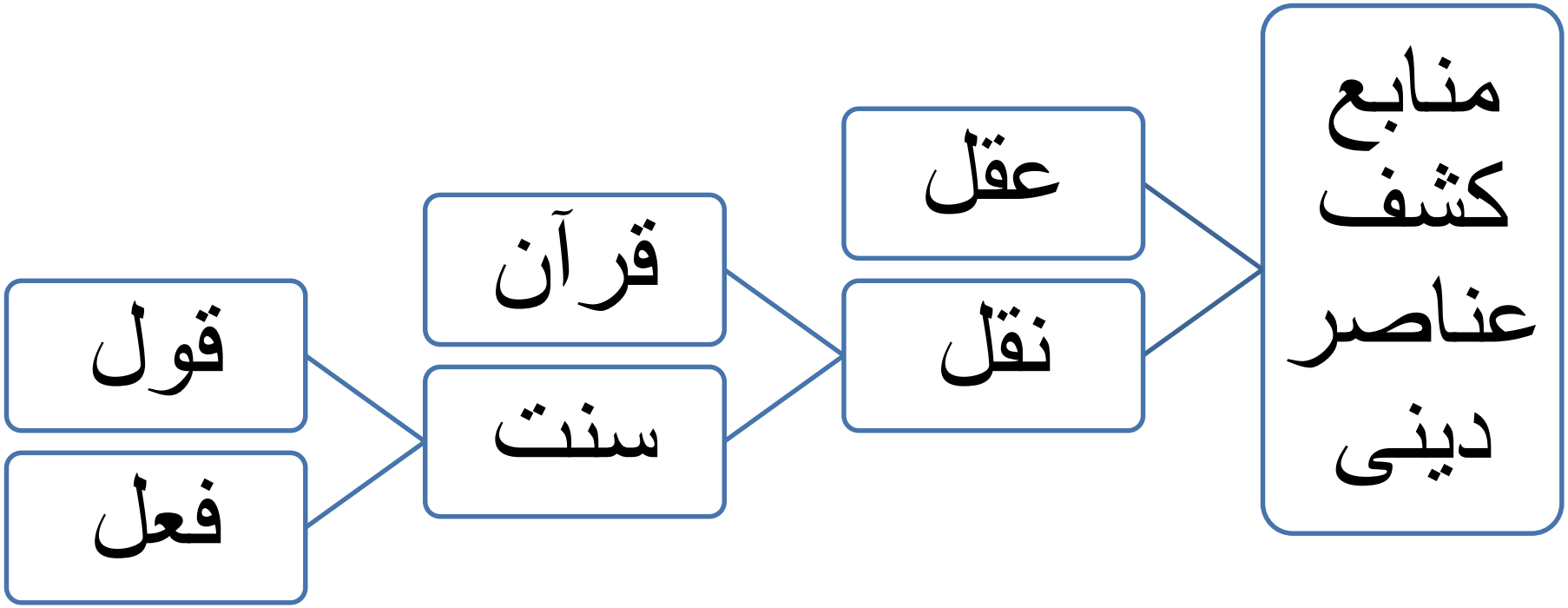

• روش کشف عناصر دینی

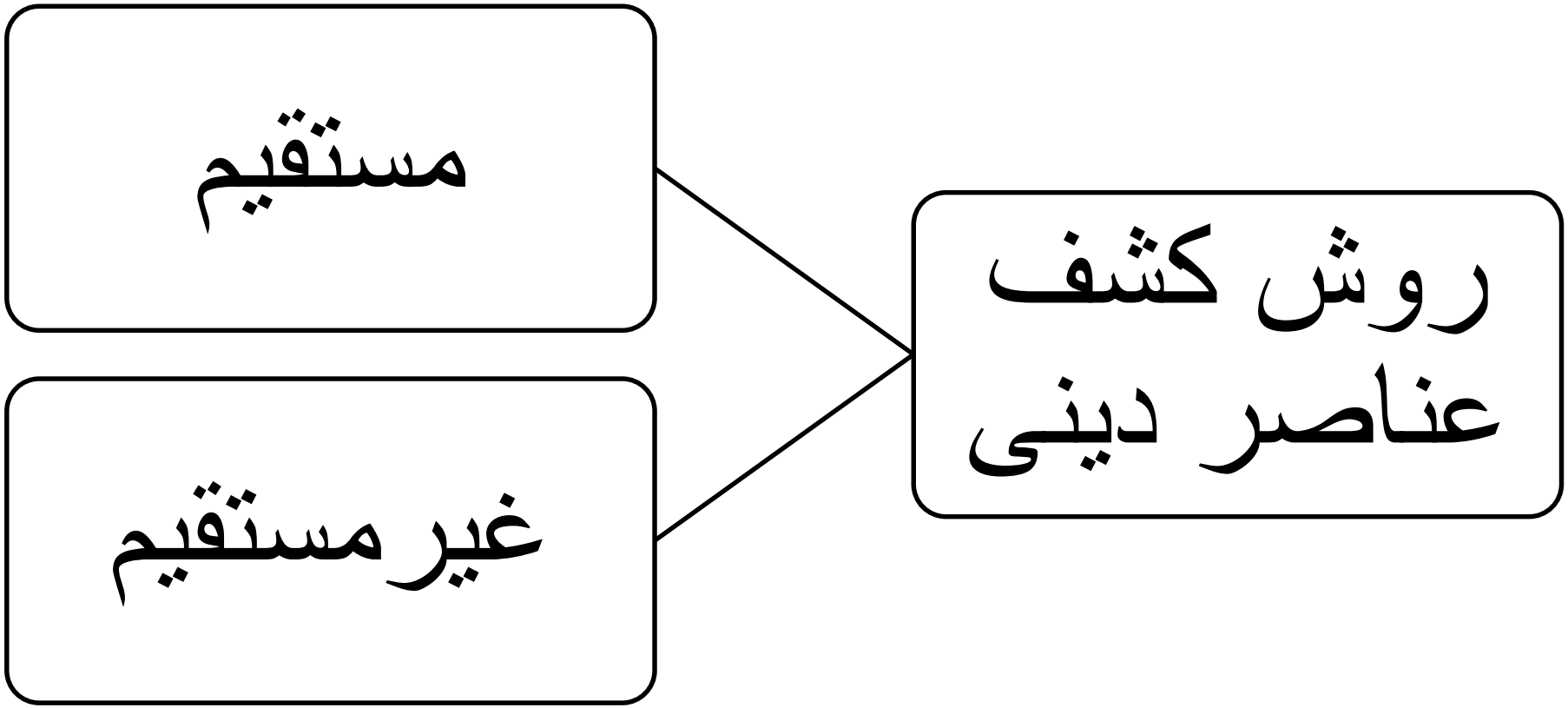

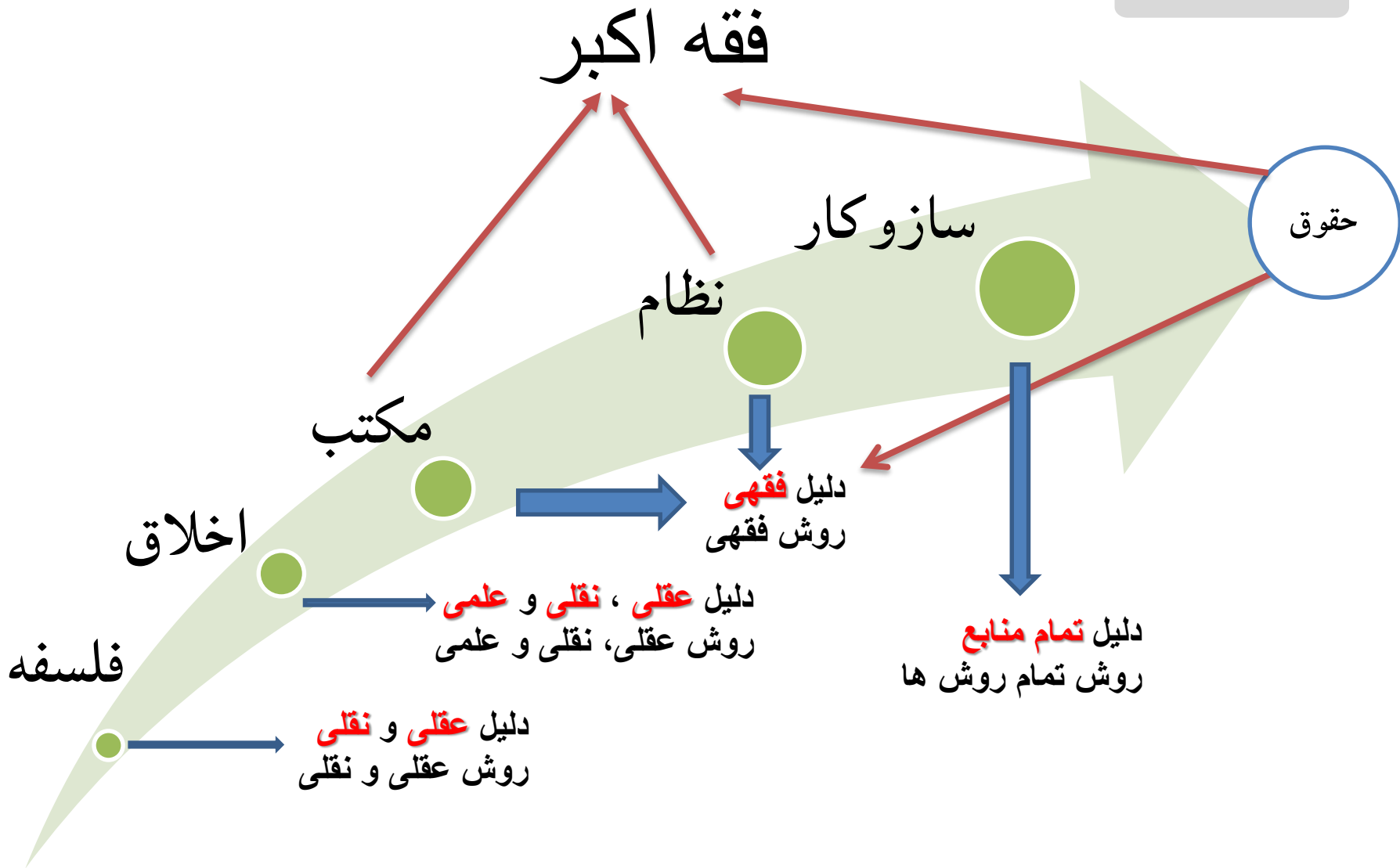

نظریه اندیشه مدون(سیستمی) در اسلام

• روش کشف عناصر دینی

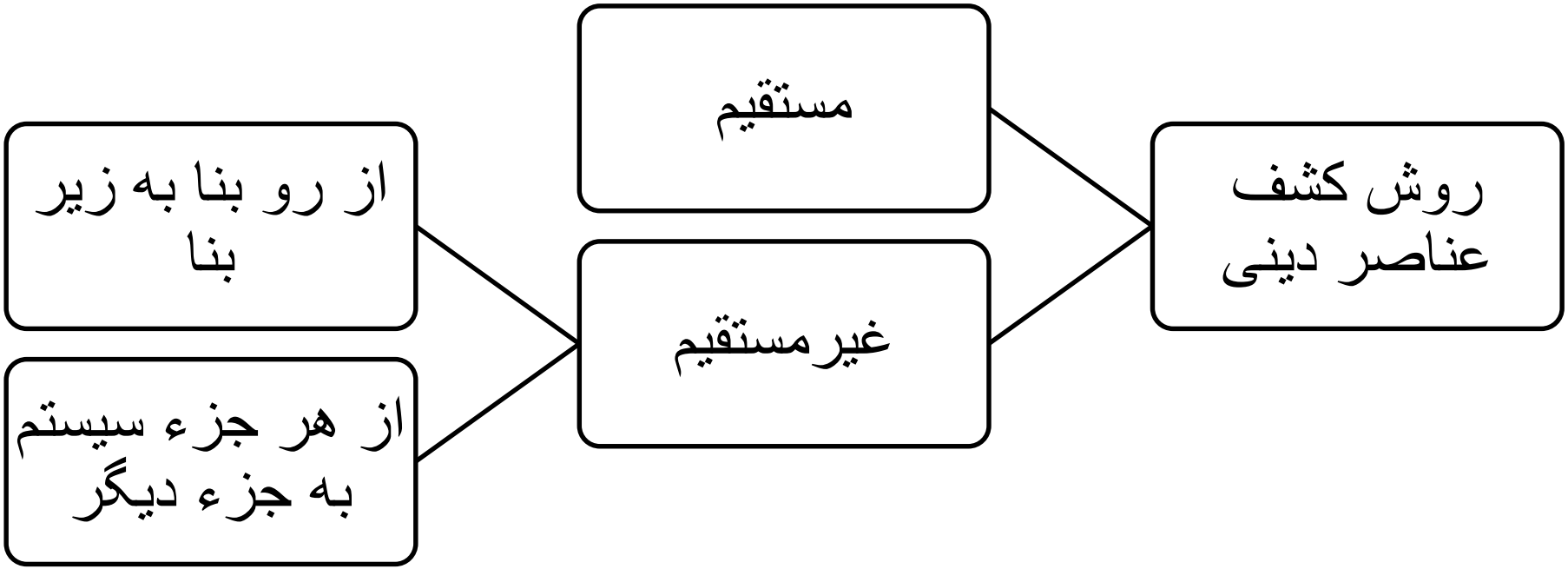

• روش کشف عناصر دینی

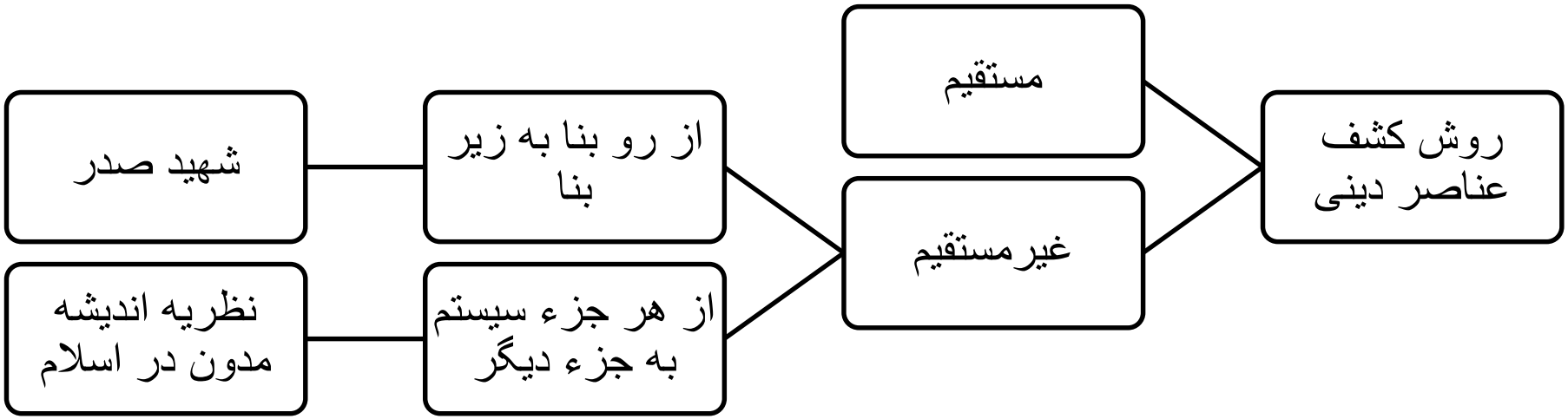

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

آیا نسبت به عناصر دینی اصلی دال بر جهانشمولی یا موقعیتی بودن وجود دارد؟

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

مرتکز در ذهن فقها

اصل در عناصر دینی جهان‌شمولی است.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

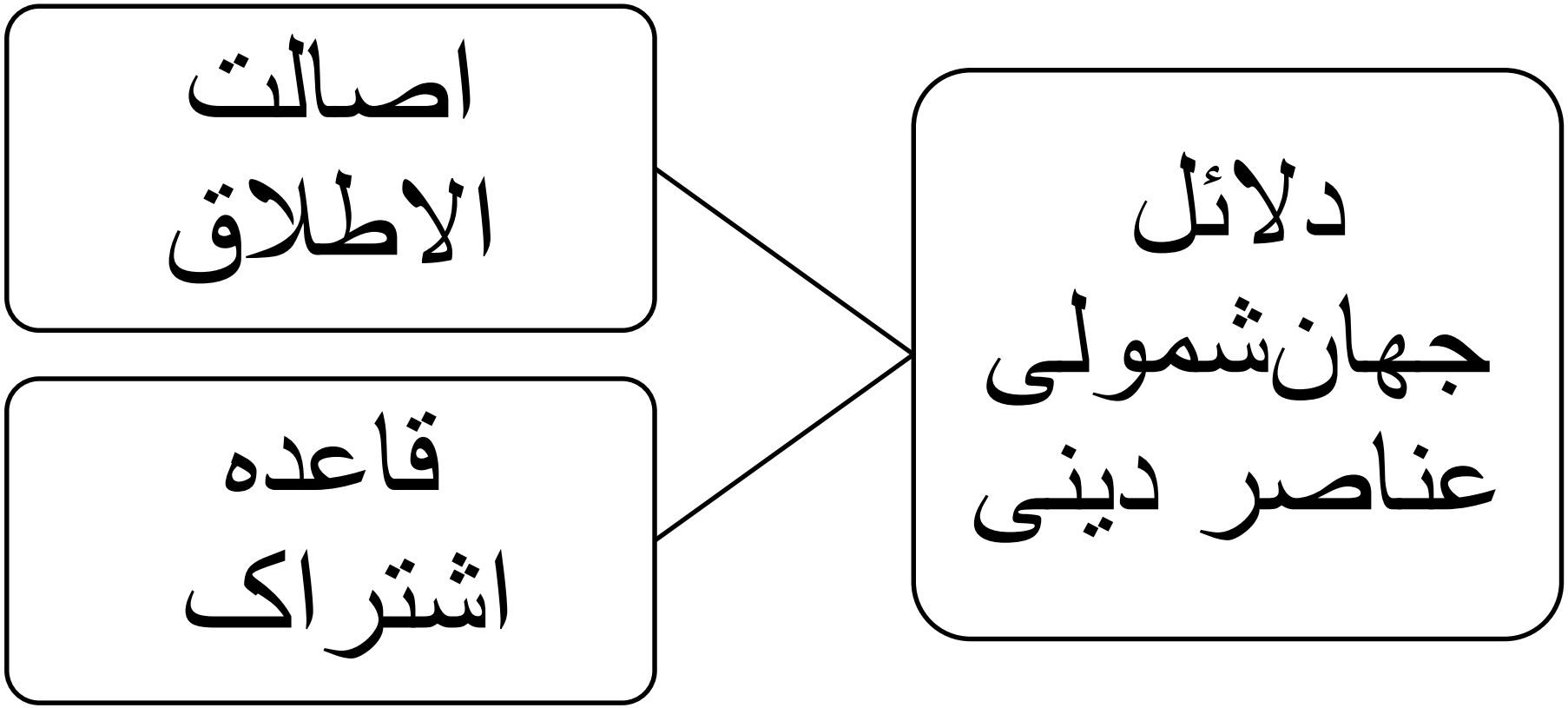

اطلاق چیست؟

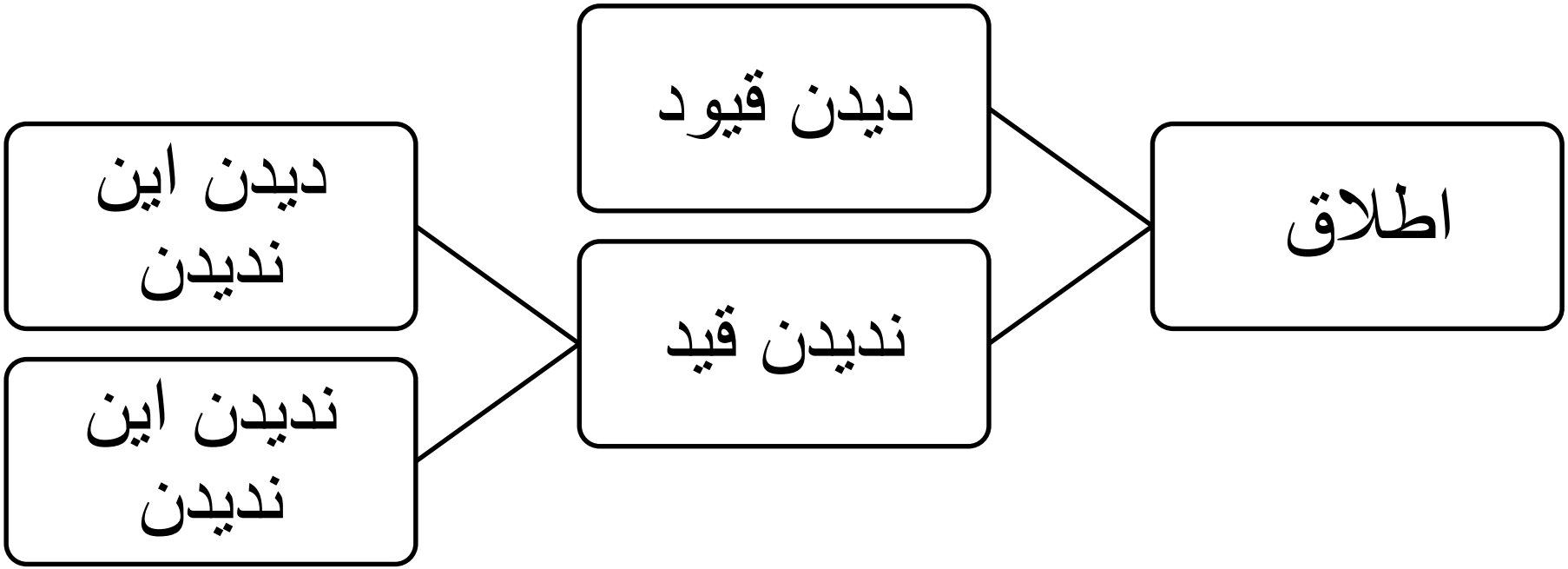

اطلاق چیست؟

اطلاق ندیدن قید و ندیدن این ندیدن است.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

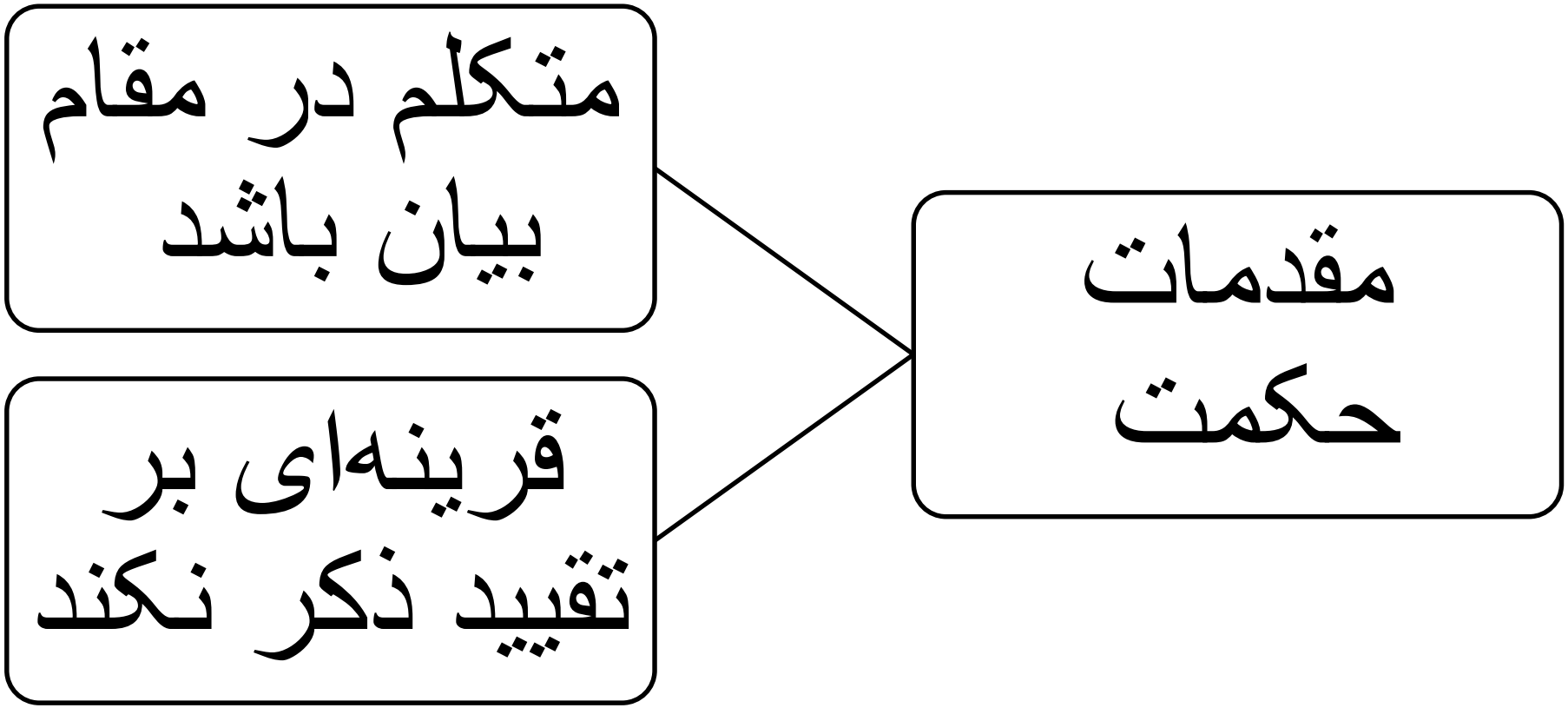

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- خب آن بخش دیگر را چگونه به دست می‌آورند؟ یعنی اینکه قرینه‌ای نیست بر تقیید این را چگونه به دست می‌آورند؟ اینجا باز یک اصلی همچنان که اشاره کردیم دارند اصولی‌های ما به نام اصالت عدم قرینه.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- می‌گویند **اگر ما شک کردیم قرینه‌ای وجود دارد یا نه اصل این است که قرینه نیست.**

- آقای صدر این بحث را باز می‌کند. می‌گوید اینکه اصل این است که قرینه نیست یعنی چه؟ این اصل از کجا پیدا شده؟ کی می‌گوید که قرینه نیست؟

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

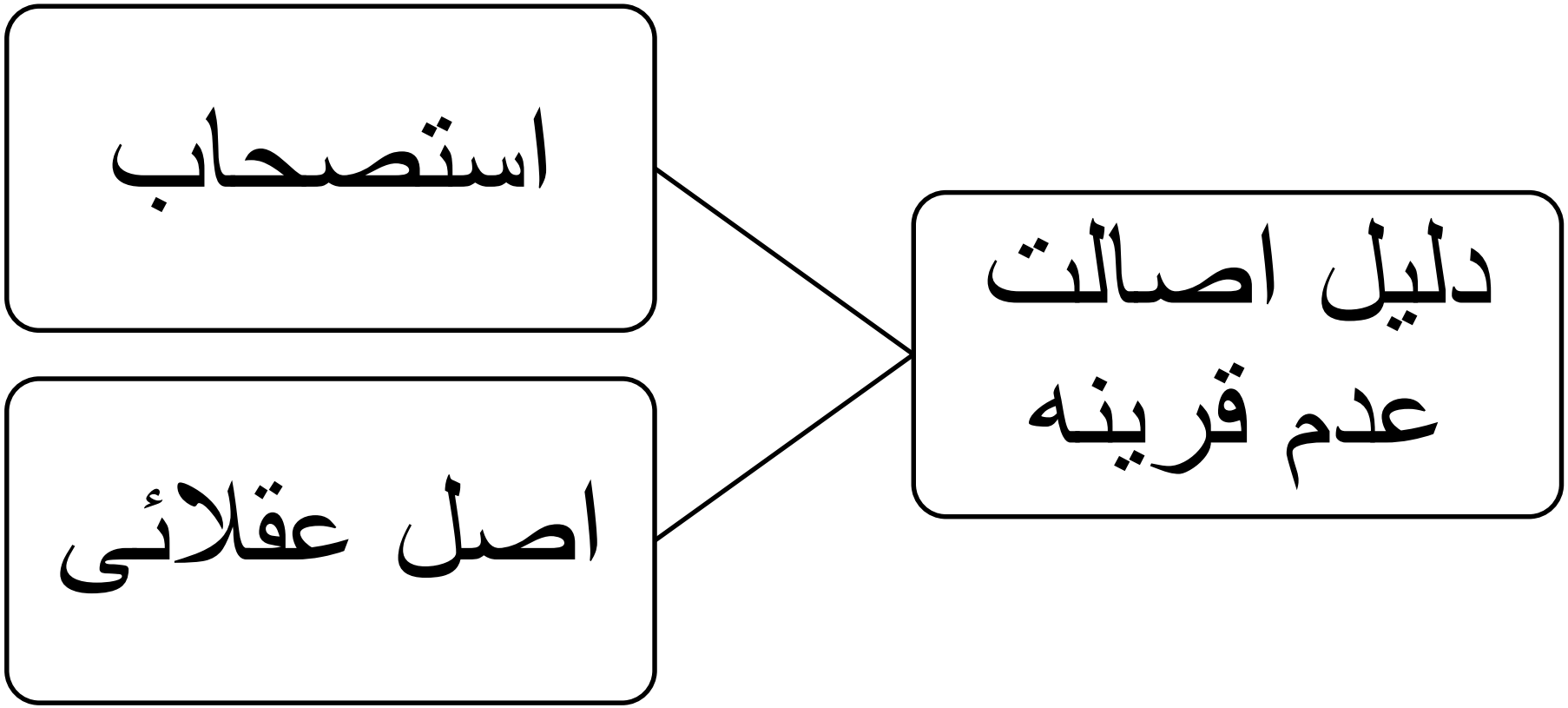

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

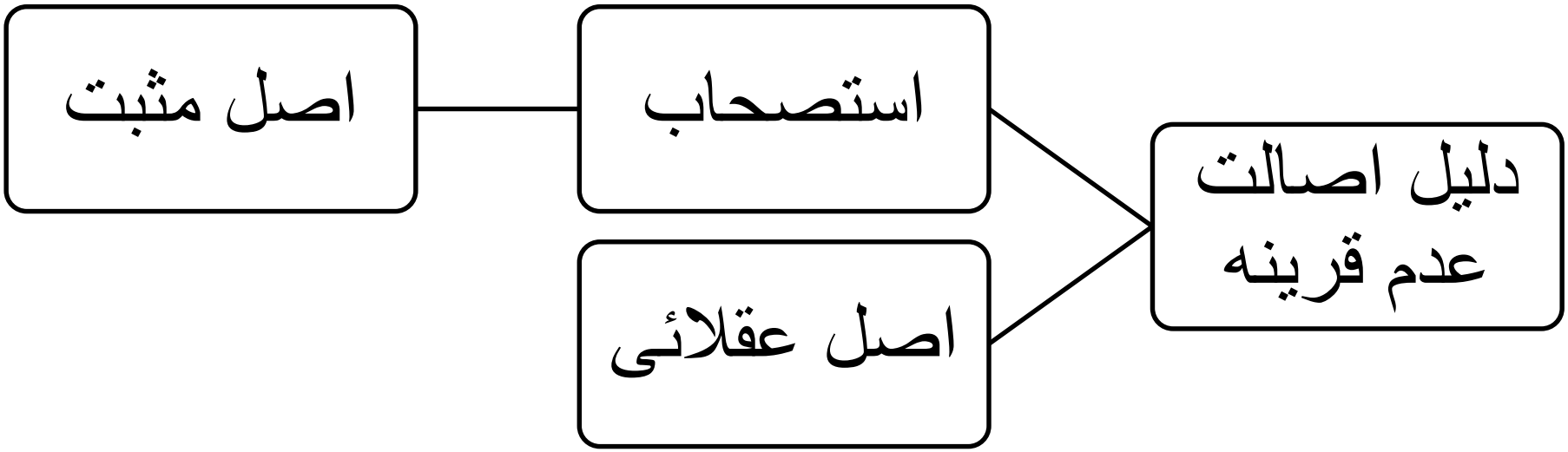

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

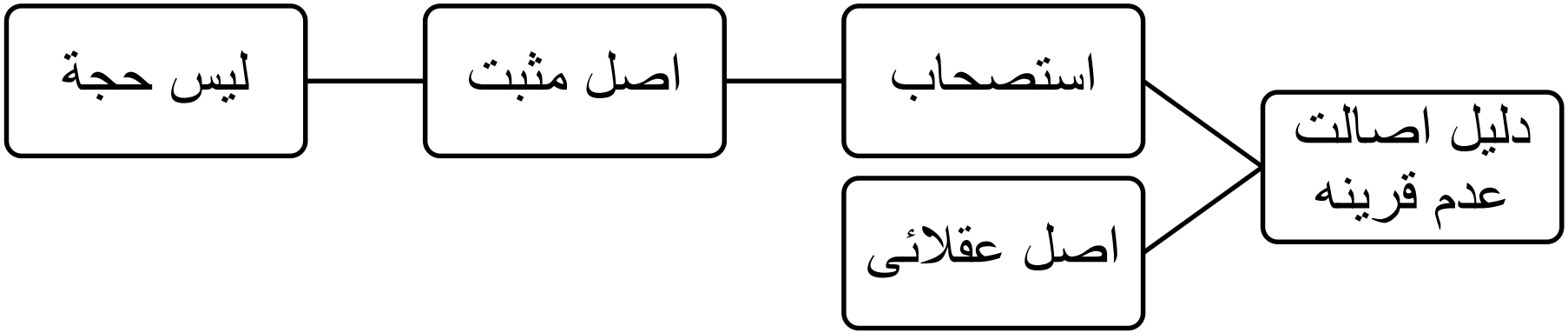

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

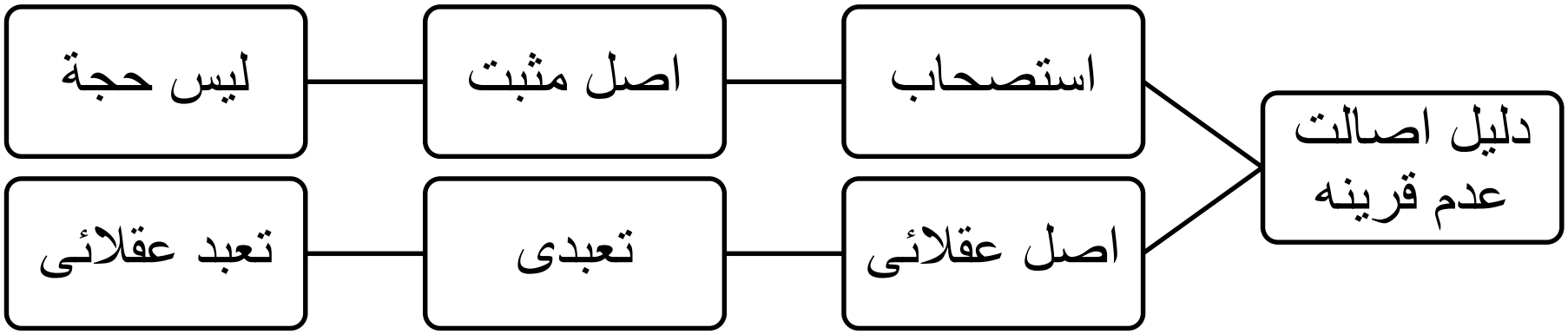

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

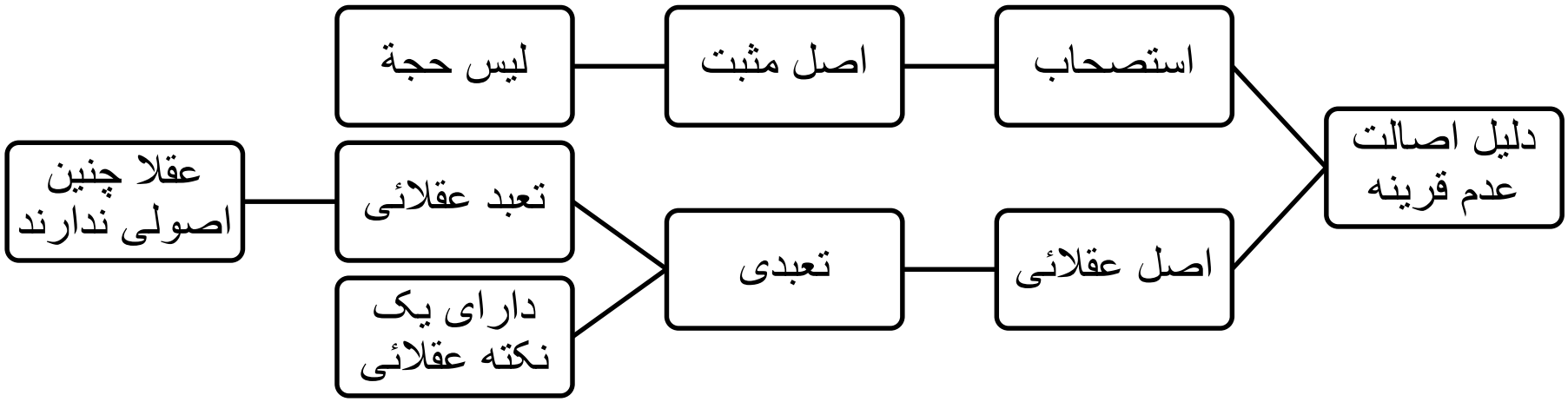

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

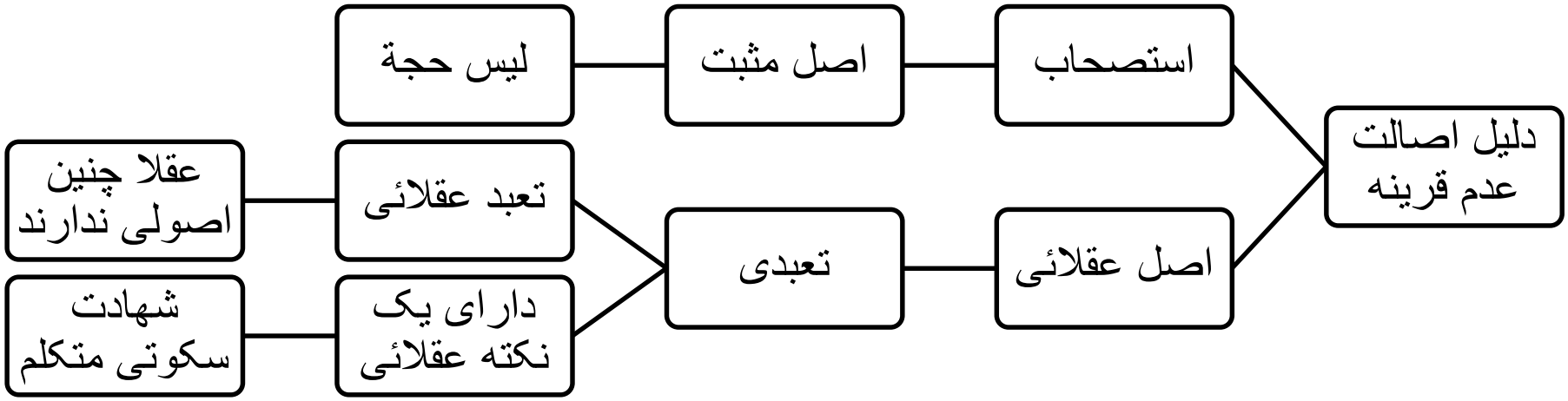

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- ایشان در تحلیل این مسئله می‌گوید دو تا احتمال دارد در این بحث. یعنی اصالت عدم قرینه. یک احتمال که شما می‌خواهید بگویید که **اصالت عدم قرینه یک اصل تعبدی است.** یعنی همین‌جوری عقلا تعبداً بدون هیچ نکته‌ای هر جا شک می‌کنند که قرینه هست یا نه می‌گویند قرینه نیست. بدون دلیل تعبداً.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- این تعبد که اینجا می‌گوییم نه به معنای تعبد دینی شرعی اسلام بلکه به معنای **تعبد عقلایی**. عقلا بدون دلیل همین‌جوری چشم‌بسته یک قاعده‌ای دارند. می‌گویند هر جا که ما شک کردیم قرینه هست یا نه قرینه نیست. یک قاعده این‌طوری درست کردند.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- آقای صدر می‌گوید اگر این مقصود شما این است، اصلاً عقلا چنین اصولی ندارند. اصلاً عقلا اصولی که تعبدی محض باشد و هیچ نکته‌ای نداشته باشد ندارند. عقلا هر کاری می‌کنند یک نکته عقلایی دارد. همین‌جوری چشم‌بسته بی‌خودی نمی‌گویند که قرینه نیست یا هست. چنین اصولی ندارند.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- پس می‌آید احتمال دوم که این یک اصل عقلایی است بر اساس یک نکته‌ای. همین‌جوری صرفاً یک اصل تعبدی به تعبیر آقای صدر نیست. آن نکته چیست؟

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- ایشان می‌گوید خب نکته‌ای که در حوزه مباحث الفاظ وجود دارد یا به تعبیر دیگر در حوزه ظهورات وجود دارد؛ نکته کاشفیت و طریقیت. نکته اصلی برای عقلا این است.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- خب اگر نکته، نکته کاشفیت است، وقتی یک متکلمی دارد صحبت می‌کند اول که متکلم قیدی را بیان نمی‌کند عقلا می‌گویند خب او در مقام بیان است از همه جهت. اگر مقصود او مقید بود حتماً بیان می‌کرد. پس اینکه می‌گویند اصل این است که قرینه نیست از این باب که در واقع سکوت این متکلم برای عقلا به منزله یک نوع سخن است. به تعبیر آقای صدر یک نوع شهادت است.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- یعنی او که این عبارت را می‌گوید و قرینه‌ای ذکر نمی‌کند گویا همین که ذکر نمی‌کند دارد یک چیزی می‌گوید و آن این است که می‌گوید من قیدی برای این سخنم ندارم. این **شهادت سکوتی متکلم** مستند نفی قرینه است که پس اینجا قرینه‌ای نیست.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- نوبت می‌رسد به روایات که سخن مستقیم متکلم نیست بلکه سخنی است که برای ما نقل می‌شود. از امام صادق نقل می‌کنند برای ما. خب اینجا ما اگر شک می‌کنیم آیا در سخن امام صادق علیه‌السلام قیدی هست یا نه، ما که آنجا نبودیم ببینیم امام صادق قیدی ذکر کرده یا نکرده. شاید امام صادق قیدی ذکر کرده و آن قید را راوی برای ما نقل نکرده. ما اینجا به چه استناد می‌کنیم که قید نیست؟

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- به شهادت سکوتی راوی. نه به شهادت سکوتی مروی‌عنه. می‌گوییم اینکه راوی مثلاً برای ما نقل می‌کند. حالا راوی برای بعدی. بعدی برای بعدی تا به ما می‌رسد. این عبارت از آنجا شروع می‌شود.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- اینی که دارد برای ما نقل می‌کند می‌گوییم اگر قرینه‌ای بود بیان می‌کرد. چون مقتضای وثاقت او این است که آنچه را که در تشخیص مراد متکلم نقش دارد برای ما بیان کند.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- پس وقتی که او یک عبارت را بیان می‌کند و قیدی بیان نمی‌کند معنایش این است که این عبارت قیدی نداشته. اینکه قیدی نداشته یعنی این راوی که از قبلی گرفته او قیدی ذکر نکرده. عین این استدلال را نسبت به او می‌گوییم آن یکی ذکر نکرده. همین‌طور تا می‌رسیم به خود معصوم علیه‌السلام.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- همان مثال شاه‌عباسی بحث اطلاق و تقیید. «أعتق رقبة». اگر این جمله آمد ما شک کردیم که رقبه قیدی دارد. رقبه مؤمنه باید باشد یا نه. مثلاً غیرمؤمنه را هم شاملِ می‌شود. می‌گوییم اگر شارع فرموده بود مؤمنه حتماً راوی برای ما ذکر می‌کرد. اینکه راوی ذکر نکرده معلوم می‌شود که قیدی نبوده. به این می‌گوییم شهادت سکوتی راوی.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- بنابراین ما از طریق شهادت سکوتی راوی پی می‌بریم به اینکه قرینه نیست. این بحثی است که آقای صدر می‌کند. خب تا اینجا هیچ. به نظر می‌رسد که اتفاق مهمی نیفتاده. خب همان حرف‌هایی که دیگران زدند را هم آقای صدر هم زد. آنها می‌گویند اصل این است که متکلم در مقام بیان است. اصل این است که قرینه‌ای نیست. همان‌ها را گفتیم.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- ولی وقتی تحلیل را این‌طوری گفتیم و به شهادت سکوتی راوی استناد کردیم یا در جایی که متکلم مستقیم برای ما سخن می‌گوید به شهادت سکوتی متکلم رسیدیم، اینجاست که بحث دیگری مطرح می‌شود و آن این است که قرائن دو دسته‌اند:

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

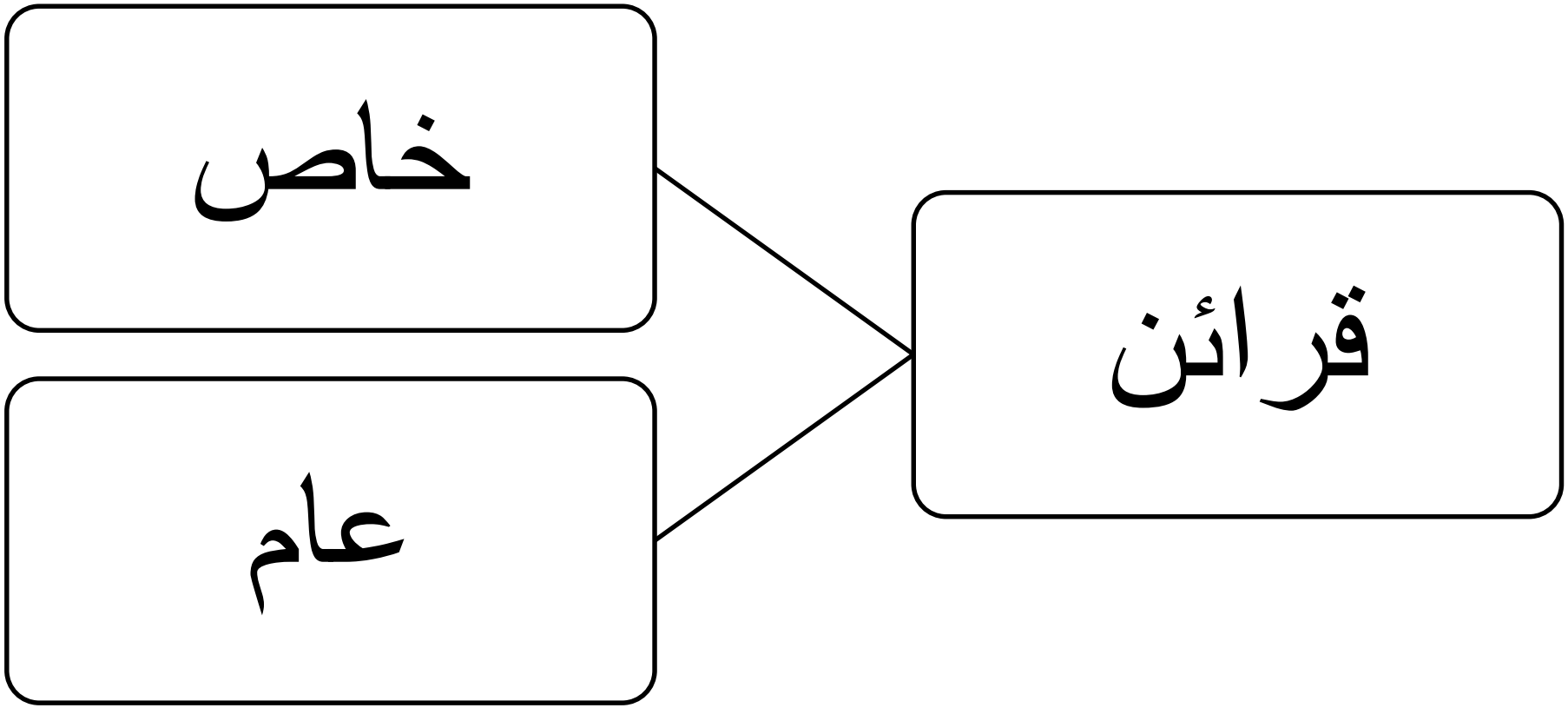

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

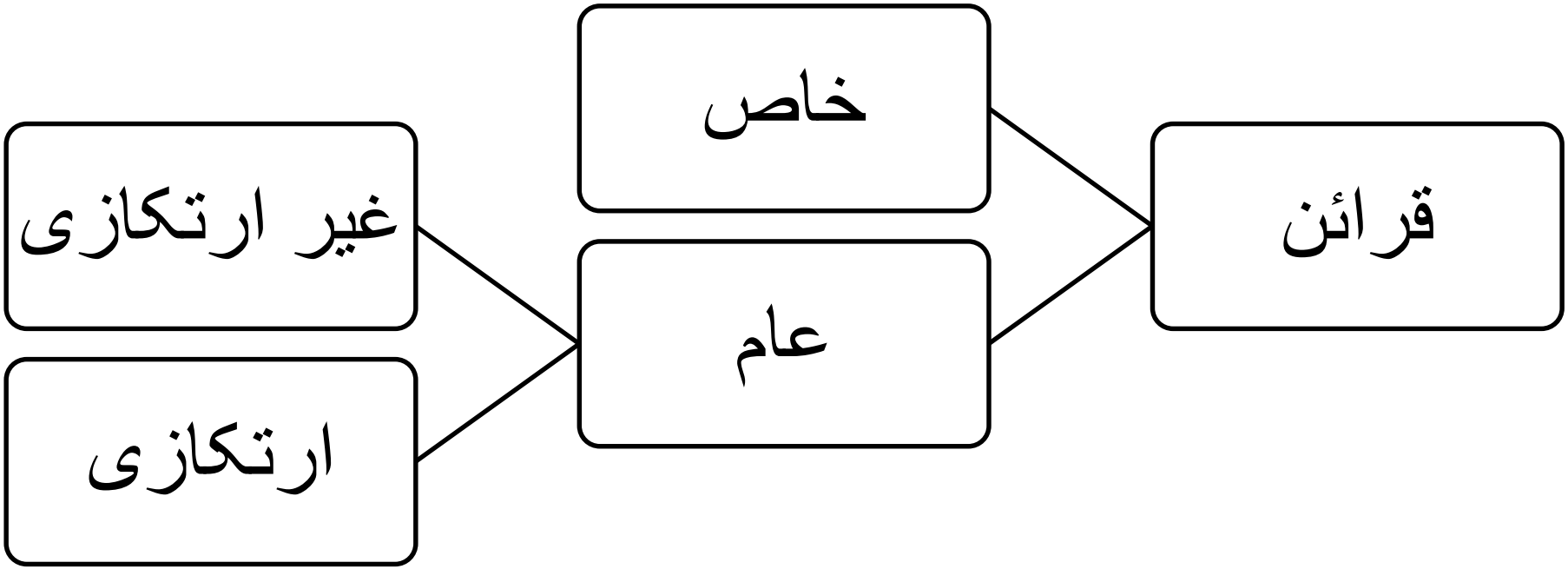

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

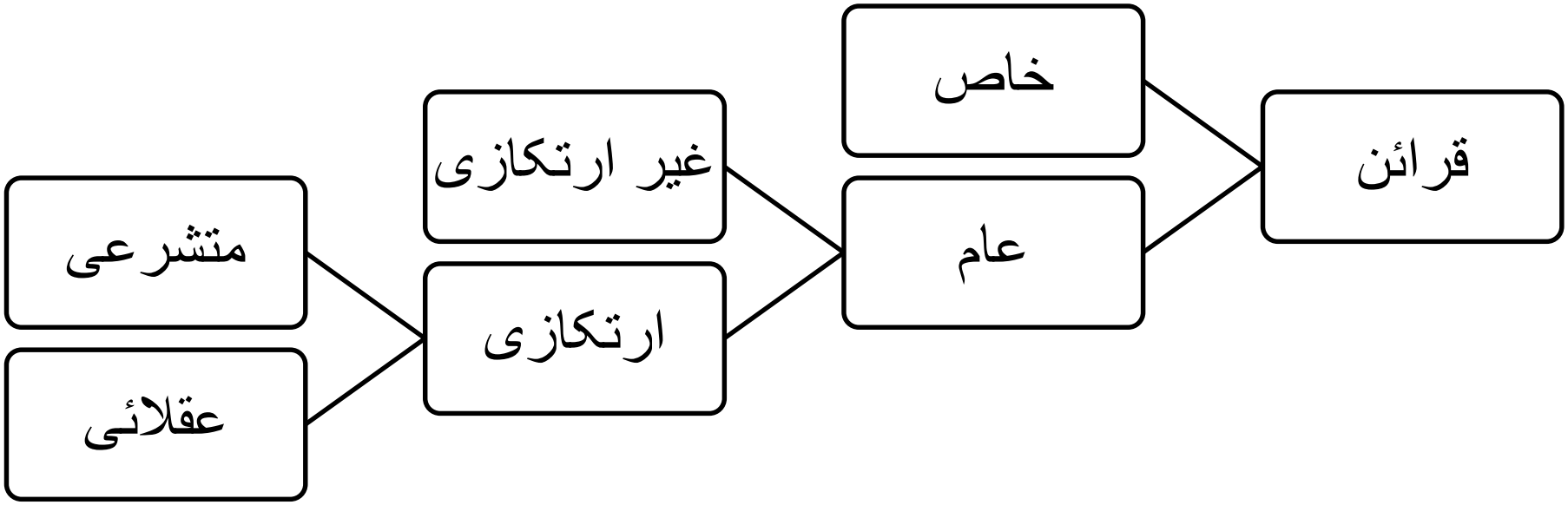

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- قرائن تقیید یک دسته قرائن خاص هستند که متکلم به صورت خاص اراده می‌کند، ذکرشان می‌کند.
- یک دسته قرائن عام‌اند که این دسته دوم عمده‌اش قرائن ارتکازی‌اند. یعنی قرائنی هستند که در آن فضایی که متکلم دارد صحبت می‌کند، گوینده و مخاطب این قرینه در ذهنشان هست بدون اینکه خودشان توجه داشته باشند به اینکه این قرینه هست.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- خب این نوع قرائن را چگونه می‌شود نفی کرد؟ آقای صدر می‌گوید این نوع قرائن را نمی‌شود با این بیان نفی کرد.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

- چرا؟ می‌گوید چون راوی التزامی ندارد به اینکه قرائن ارتکازی را هم بیان می‌کند چون اصلاً خود راوی توجهی ندارد که این قرینه وجود دارد چون او در همان فضا این را می‌فهمد.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بعد آقای صدر با استفاده از این نکته بابی را در فقه باز کرده که به پرسش‌های زیادی جواب داده. آقای صدر می‌گوید اینکه ما می‌بینیم بعضی جاها فقهای ما برخلاف ظواهر ادله فتوا می‌دهند نکته‌اش این است.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- می‌گوید: مثلاً ما ظواهر دلیل را که نگاه می‌کنیم نماز جمعه واجب است. اگر فتوایی به وجوب تعیینی نمی‌دهند نکته‌اش این است که در واقع در فضایی که در آن فضا روایات نماز جمعه صادر شده قرائن ارتکازی وجود داشته که آن قرائن ارتکازی وجوب تعیینی نماز جمعه را نفی می‌کرده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ۲. مثلاً در قرآن فرمود «وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا» و این که فقهای ما فتوا ندادند که هر جا یک قرائت قرآن انجام میشود همه باید سکوت کنید، همه واجب است گوش بدید، آقای صدر می‌گوید نکته‌اش این است که در آن فضایی که این آیه نازل شده مخاطبان آیه یعنی مردم آن زمان می‌دانستند که این «اذا قرئ القرآن» مقصود کل قرائت قرآن در هر جا و هر ظرفی نیست.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- مثلاً آنی که در روایات ما وارد شده که مقصود قرائت امام است برای مأمومین که وقتی امام قرائت می‌کند مأمومین سکوت کنند و گوش بدهند نه دیگران.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- این بحثی است که آقای صدر باز می‌کند که اگر این بحث پیش آمد این بحث به‌خصوص در بحث ما خیلی نقش پیدا می‌کند. چون آن عناصری که ما به آن می‌گوییم عناصر موقعیتی، تقییدشان به شرایطی است که آن شرایط در واقع قرائن ارتکازی لبّی‌اند و عادتاً مورد توجه مخاطب گوینده یا شنونده قرار نمی‌گیرند و نسبت به آنها ما شهادت سکوتی یا اصالت عدم قرینه نمی‌توانیم جاری کنیم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- یک وقتی زمینه‌های فرهنگی وجود دارد که اصلاً در فرهنگ آن زمان وجود دارد. یک وقتی زمینه‌های اسلامی دارد که آن زمینه‌های اسلامی هم به این معنا نیست که ضرورتاً شارع در یک عبارت روشنی آن را بیان کرده. بله به یک شکلی شارع آن را برای مردم تبیین کرده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بحث مهم این است. ببینید آن قرائن زبان ندارند و آن قرائن مورد توجه گوینده و شنونده عادتاً قرار نمی‌گیرند. برای همین است عبارت‌ها را اگر از آن به‌اصطلاح امروزی‌ها از آن متن (context)، از آن فضا بیرون بیاوریم نمی‌توانیم دیگر آن قضاوتی را که شایسته و بایسته است، داشته باشیم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- مثالش حالا در مباحث ما این است. مثلاً در مباحث ما الان یک اصطلاحاتی داریم یا در اوایل انقلاب یک شعارهایی ما می‌دادیم. آن شعارها را اگر از ظرفش دربیاوری بیرون معنایش عوض می‌شود. آن شعارها معنای خاص دارد که در آن ظرف معنادار می‌شده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- مثلاً فرض کنید... یک وقتی یکی از بزرگان علما خدا رحمت کند ایشان را اعتراض کرد. فرمود نگویید «مرگ بر ضد ولایت فقیه» چون بعضی از فقهای بزرگ مثلاً اینها ولایت فقیه را قبول نداشتند. ایشان می‌فرمود مثلاً شیخ انصاری. حالا من صغرویاً کار ندارم شیخ انصاری قبول داشته یا نداشته. ما معتقدیم که قبول داشته. من در کتاب ولایت دیانت گفتم این را.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- یک بحثی که همان زمان مطرح شد این بود که آقاجان آنهایی که می‌گویند «مرگ بر ضد ولایت فقیه» نظرشان به شیخ انصاری و فقهای گذشته‌ای که مثلاً قبول ندارند نیست. یک جریان سیاسی خاصی که بر علیه ولایت فقیه دارد کار می‌کند. این ناظر به آن است. به هر کسی که حالا در تئوری موافق نظریه ولایت فقیه نیست که کاری ندارد.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- این بحث که مطرح می‌شد یعنی در واقع «مرگ بر ضد ولایت فقیه» در زمان خودش یک قرائن لبّی داشت که مردم می‌فهمیدند مقصود چیست ولی وقتی از یک کسی می‌پرسیم می‌گوید آقا مردم می‌گفتند «مرگ بر ضد ولایت فقیه» دیگر آن قرائن را توضیح نمی‌دهد.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- چون آن قرائن در آن فضا برای مخاطبین آن فضا طوری بوده که آنها خودشان متوجه نمی‌شدند که چنین قرینه‌ای وجود داره. آنها معنا را می‌فهمیدند. فکر می‌کردند همین است معنایش دیگر غیر از این نیست.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- این بحث خیلی بحث دقیقی است. ما در مباحث اصول هم مکرر تأکید کردیم که بحث قرائنی که تأثیر می‌گذارد در ظهورات بحث بسیار دقیقی است که شاید کمتر کسی به این بحث آن‌طوری توجه کرده که شهید صدر توجه کرده و ما به تبع ایشان در مباحث اصولی‌مان این بحث را مفصل به آن پرداختیم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ا این وصف آقای صدر می‌خواهند این نتیجه را بگیرند که اگر ما احتمال وجود قرینه بدهیم یا احتمال بدهیم که آنچه که وجود دارد قرینه است که اصطلاحاً به آن می‌گویند قرینیت موجود، در هر دو حال باید ما به دنبال یک نکته عقلایی باشیم برای نفی احتمال وجود قرینه یا برای نفی احتمال قرینیت موجود.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- اگر ما چنین به‌اصطلاح ظهوری، چنین کشفی را پیدا کردیم، یک شاهدی را پیدا کردیم می‌توانیم بگوییم قرینه نیست یا بگوییم آنچه که هست قرینه نیست. در موارد احتمال وجود قرینه اصل قرینه را نفی کنیم. در موارد احتمال قرینیت موجود قرینه بودن اینی که اینجا آمده نفی کنیم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- آنچه که به عنوان یک اماره می‌تواند در اینجا استفاده بشود شهادت سلبی راوی است. وقتی راوی سکوت می‌کند در موارد احتمال وجود قرینه ما می‌توانیم بگوییم که اینجا قرینه‌ای نبوده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بعد می‌گوید اما این بحث در جایی معنا دارد که آن قرائنی که راوی ما در موردش احتمال داریم می‌رویم در این روایت قرائنی باشد که اگر قرینه بود راوی آن را ذکر می‌کرد.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- یعنی قرائن به تعبیر ایشان حادثه در مجلس تخاطب باشد. یک قیدی باشد که خود امام صادق علیه‌السلام باید ذکرش کند. اگر ذکرش نکند کسی نمی‌فهمد چنین قیدی را.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- این قرینه اگر احتمالش را بدهیم و بعد ببینیم که راوی سکوت کرد می‌گوییم خب اگر چنین قرینه‌ای بود حتماً راوی می‌گفت. راوی ثقه است. وقتی امام علیه‌السلام در سخنش یک قرینه‌ای را داشته که لولا بیان امام ما نمی‌توانستیم تقید را کشف کنیم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- راوی هم الان راوی مورد اعتماد و ثقه هست. دارد سخن امام را برای ما نقل می‌کند. اگر چنین قیدی بود آن را برای ما نقل می‌کرد. حالا که نقل نکرده پس معلوم می‌شود چنین قیدی نبوده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- اما اگر قرینه‌ای که ما احتمال می‌دهیم یک قرینه نوعی ارتکازی باشد یعنی قرینه‌ای است که در ذهن مخاطب روزگار امام وجود دارد. اصلاً امام نیازی ندارد که این قرینه را بیان بکند در کلام خودش. وقتی می‌گوید آنها با آن قید آن کلام را می‌فهمند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- راوی ملتزم به بیان چنین قرائنی نیست. اصلاً چه‌بسا خود راوی توجهی به چنین قرائنی ندارد چون او در همان فضا دارد زندگی می‌کند. وقتی امام علیه‌السلام این عبارت را بیان می‌کند او با همین قیود این عبارت را می‌فهمد. بنابراین نمی‌توانیم بگوییم چون ذکر نکرده راوی پس چنین قیدی وجود نداشته.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- البته ممکن است با گذشت زمان آن قرینه برای ما دیگر الان وجود نداشته باشد چون آن فضایی که در آن فضا آن سخن صادر شده از بین رفته. یک فضای تازه‌ای پیدا شده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- برخی تطبیقات ارتکازات عامّه بر ادلهٔ فقهی
- این بحثی است که بزرگانی از فقهای متأخر خیلی رویش سرمایه‌گذاری کردند. یکی از آنها مرحوم آیت‌الله العظمی بروجردی رضوان‌الله علیه است که یک جمله‌ای از ایشان زیاد نقل می‌کنند که مرحوم آقای بروجردی سر درس می‌فرمودند وقتی یک روایت را بررسی می‌کنید نمی‌شود روایت سر قله باشد و شما ته دره و از این دور به روایت نگاه کنید و در مورد آن روایت قضاوت کنید.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ایشان تعبیر داشتند می‌فرمودند شما باید از این کوه بالا بروید خودتان را برسانید به فضای آن روایت و ببینید در آن فضا این عبارت و این روایت ازش چه فهمیده می‌شده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- این تعبیر مرحوم آقای بروجردی که حالا اصطلاح فنی‌اش همان چیزی است که در کلمات آقای صدر آمده این است که ما برای فهم یک عبارت باید ارتکازی را که در روزگار آن عبارت وجود داشته در موردی که این مطلب صادر شده بدانیم. اگر اعتقادات را ندانیم چه‌بسا برداشتی که می‌کنیم با برداشتی با آنچه که مورد نظر گوینده بوده کاملاً متفاوت است.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- برخی موارد اوامری در شریعت وارد شده که وقتی ما به لسان ادله مراجعه می‌کنیم نشانی بر حمل این اوامر بر استحباب نیست. ظاهر اولیه امر هم همان‌طوری که در اصول دیگر از اصول ابتدایی خواندیم ظهور اولیه امر وجوب تعیینی عینی است.
- ولی در عین حال ما می‌بینیم فقها در اینجا اینطور فتوا ندادند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- امر به غسل جمعه داریم ولی نگفتند نوعاً غسل جمعه واجب است. امر به مثلاً فرض کنید اذان و اقامه داریم نگفتند اذان و اقامه شرط صحت نماز است. امر به نماز جمعه داریم نوعاً نگفتند نماز جمعه واجب تعیینی است. امر به نماز شب داریم نگفتند نماز شب واجب است. چرا امر داریم که وقتی که قرآن خوانده می‌شود ساکت باشید ولی نگفتند سکوت در هنگام قرائت قرآن واجب است.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- چرا این اتفاق افتاده با اینکه ظواهر ادله و قواعد اقتضا می‌کرده وجوب را؟

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- آقای صدر می‌گوید شاید نکته اینکه در تمام این‌گونه موارد ما می‌بینیم امر برخلاف آن ظاهرش برخلاف آن مقتضای اولیه‌اش حمل شده، قرائن ارتکازی لبی بوده که در فضای تخاطب وجود داشته است.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- وقتی می‌گفتند جمعه‌ها غسل کنید مردم اصلاً از این وجوب نمی‌فهمیدند ولو لسان لسان امر بود و امر ظاهر در وجوب است. مردم وجوب نمی‌فهمیدند چون فضا طوری بود که می‌دانستند این شارع واجب نمی‌کند به هر دلیل با توجه به مجموعه فضای فرهنگی آن زمان.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- اینجا با اینکه امر داریم و قرینه‌ای بر اینکه باید این را حمل کنیم بر استحباب نیست در عین حال مثلاً فقها آمدند فتوا دادند به استحباب.
- آقای صدر می‌گوید اینها همه ممکن است به خاطر همان قرائنی باشد که علمای گذشته با آن قرائن آشنا بودند. بعد به مرور ایام آن قرائن امروز برای ما از بین رفته. ما نگاه می‌کنیم هیچ قرینه‌ای نیست اما آنها که نگاه می‌کردند این را با قرینه می‌دیدند.

درس خارج اصول فقه «حجت بر نظام»، جلسه تاریخ ۲۱/۱۰/۱۳۹۰

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- نکته‌ای که ما داریم خیلی مهم است این است که حالا وقتی ما با میراث روایی خودمان به صورت خاص و حتی آیات قرآن برخورد می‌کنیم خب یک مطالبی از اینها فهمیده می‌شود. به عنوان یک عبارت عربی بر اساس ضوابطی که ما در ادبیات عرب داریم و بر اساس ضوابطی که در علم اصول دارد یک سری مفاهیمی از آن فهمیده می‌شود.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ولی چه‌بسا در شرایط خاصی که این آیه نازل شده یا در شرایط خاصی که این روایت صادر شده قرائنی وجود داشته که مخاطبان می‌فهمیدند که این مطلب اختصاص به این شرایط و این ویژگی‌ها دارد. با توجه به این شرایط و ویژگی‌ها دارد این مسئله بیان می‌شود. می‌فهمیدند. یعنی حالا آنها چون خودشان در همین شرایط بودند اصلاً خارج از این را تصور نمی‌کردند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- چون همه‌مان فکر می‌کنیم مثلاً اگر ما امروز این‌جوری زندگی می‌کنیم فردا هم مردم همین‌جوری که ما زندگی می‌کنیم زندگی می‌کنند و گذشته هم مردم آن‌جوری که ما الان زندگی می‌کنیم زندگی می‌کنند. چون آدم‌ها فکر می‌کنند هرچی خودشان هستند همه عالم هم همان‌جوری است، اصلاً توجه ندارند که ممکن است آنها دیگر مثل ما نباشند. مثلاً شرایطشان، ویژگی‌هایشان با ما فرق داشته باشد در جهات مختلف.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- حتی در یک روزگار هم آدم‌های مناطق مختلف روش‌های زندگی‌شان، دیدگاه‌هایشان، ارزش‌هایشان خیلی با هم فرق دارد ولی خودشان توجه ندارند. فکر می‌کنند که همه‌جا مثلاً یک‌جوره عالم ولی وقتی می‌روی برخورد می‌کنی می‌بینی نخیر. خیلی جاهای عالم چقدر با همدیگر تفاوت.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- تفاوت‌های بسیار عجیبٍ و غریب. یعنی یک چیزی در یک فضای فرهنگی مثلاً یک معنا دارد احترام ازش فهمیده می‌شود. همان کار در فضای فرهنگی دیگر توهین خیلی شدیدی محسوب می‌شود و این دو تا فضا هر دو دارند در روزگار با همدیگر زندگی می‌کنند و هیچ خبری هم از همدیگر ندارند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بنابراین وقتی یک خطابی می‌آید در قرآن یا یک روایتی در ائمه علیهم‌السلام و ما احتمال می‌دهیم که این خطاب ناظر به آن شرایط باشد، اینجا به این راحتی نمی‌توانیم بگوییم آقا اگر ناظر به این شرایط بود امام علیه‌السلام می‌فرمود که این ناظر به این شرایط است. اگر ناظر به این شرایط بود قرآن تصریح می‌کرد که آقا این برای این روزگاره است.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- این برای بعدها نیست. این مربوط به شرایط شماست الان در جزیره‌العرب. نه ضرورتاً این‌طور نیست که این حتماً در آنجا به یک بیان صریحی بیان شده باشد. چون این به صورت یک فضای ارتکازی وجود داشته و چه‌بسا این فضای ارتکازی بوده در آن زمان و وقتی بوده مخاطبان اصلاً همین را می‌فهمیدند که آقا این حرف برای این روزگار است. برای این شرایط است.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- البته آنها فکر نمی‌کردند که این روزگار و شرایط تغییر می‌کند و این سخن هم ناظر به آن روزگار و شرایط صادر می‌شده. بنابراین به این سادگی که مثلاً هر جایی ما در مباحث فقهی برخورد می‌کنیم، آن مطلبی که هست را به صورت یک عنصر جهان‌شمول یا به تعبیر شهید مطهری عنصر ثابت تلقی کنیم این‌طور نیست.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- حتی می‌بینید نمونه‌هایی که آقای صدر مثال زده در مباحث فقهی و اصولی خودش، برخی مربوط به آیات قرآن است. مثلاً مسئله «اذَا قُرئ القُرآن». خب این آیه قرآن است. آنجا امر دارَد انسان تو سکوت کن. «فَاستَمعُوا له» گوش بدید. در عین حال که فتوا ندادند فقها به اینکه این واجب است و آنجاست که ایشان آن بحث ارتکاز را مطرح می‌کند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بله ببینید ارتکازات را ما از چند طریق... حالا این یک بحثی است در علم اصول... ما آنجا گفتیم اجماع اتفاقاً طریق معروف نیست برای کشف ارتکازات. آن بحثی که ما کردیم در مباحث فقهی گفتیم از اجماعات کشف می‌کنیم در بعضی موارد ارتکازات را. بلکه در بیشتر موارد ارتکازات را اما آن را خب خیلی‌ها نگفتند. آنها فقط گفتند اجماع وقتی حجت است که کاشف از رأی معصوم باشیم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ما که تحلیل می‌کنیم می‌گوییم خب آنچه که کاشف است نمی‌توانسته رأی معصوم آنجا به یک عبارت روشنی به یک سند معتبری بیان شده باشد و این فقها آن روایت معتبر و دلالت روشن را بر ما مخفی کرده باشند و این روایات ضعیف و این عبارات غیرروشن را برای ما نقل کرده باشند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- می‌گوییم پس چرا آنها نقل نکردند این نظر معصوم را که خودشان می‌دانستند و همان مستند آنها بوده در آن فتوا؟ می‌گوییم حتماً یک ارتکاز بوده. این یک طریق است ولی تنها طریق نیست. در مباحث مربوط به ارتکاز گفته می‌شود که طرق متعددی ما داریم برای کشف ارتکاز.

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

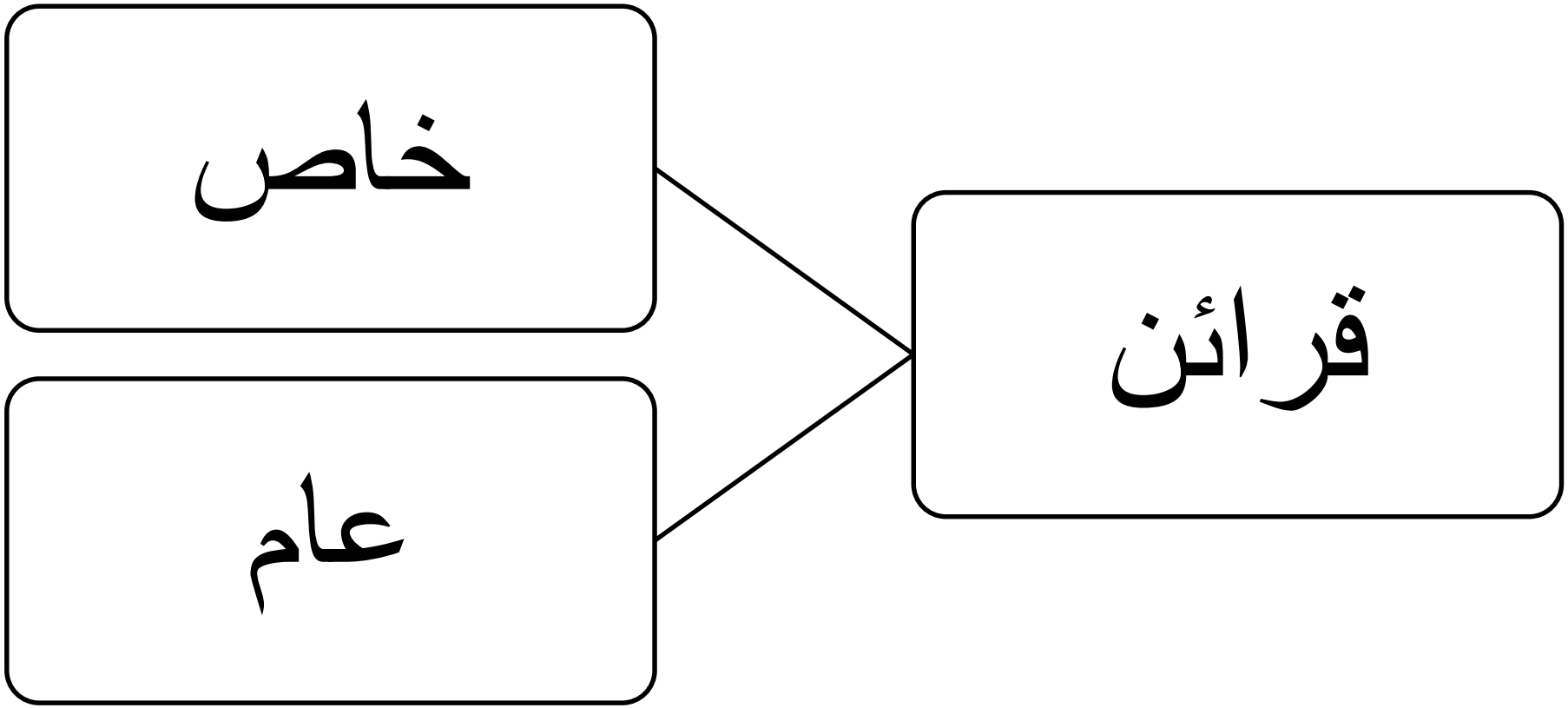

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

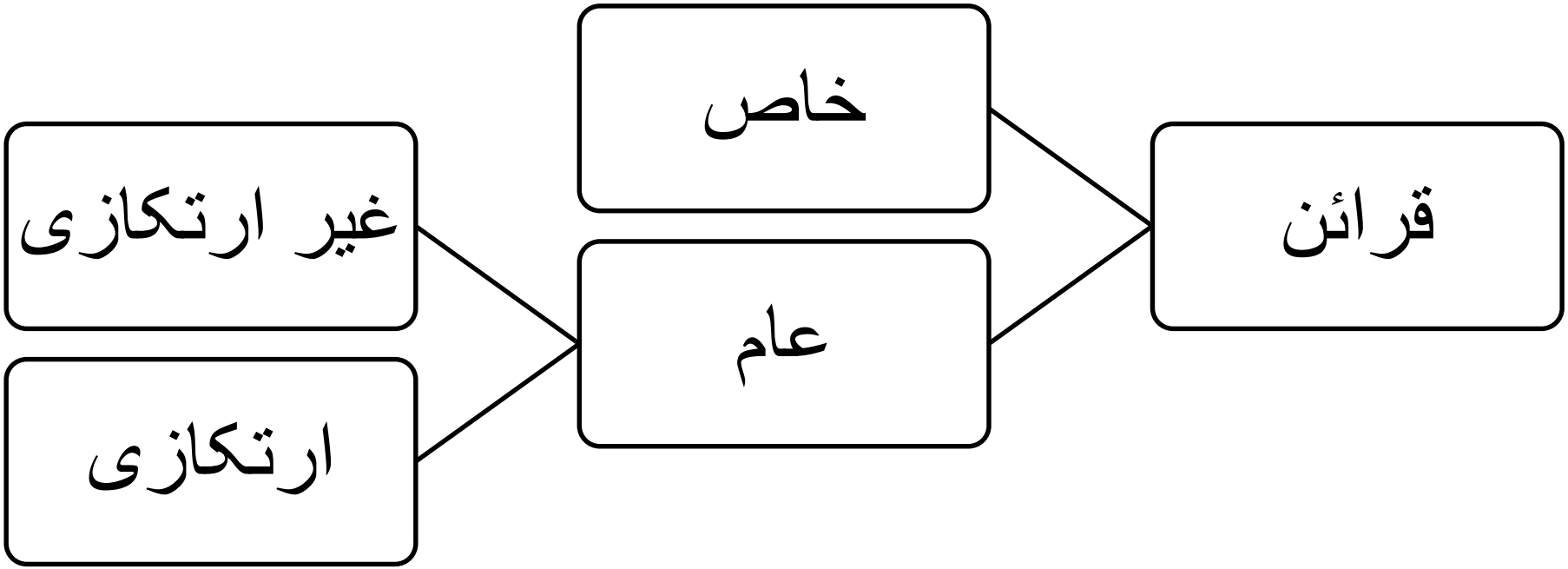

دلائل جهان‌شمولی عناصر دینی

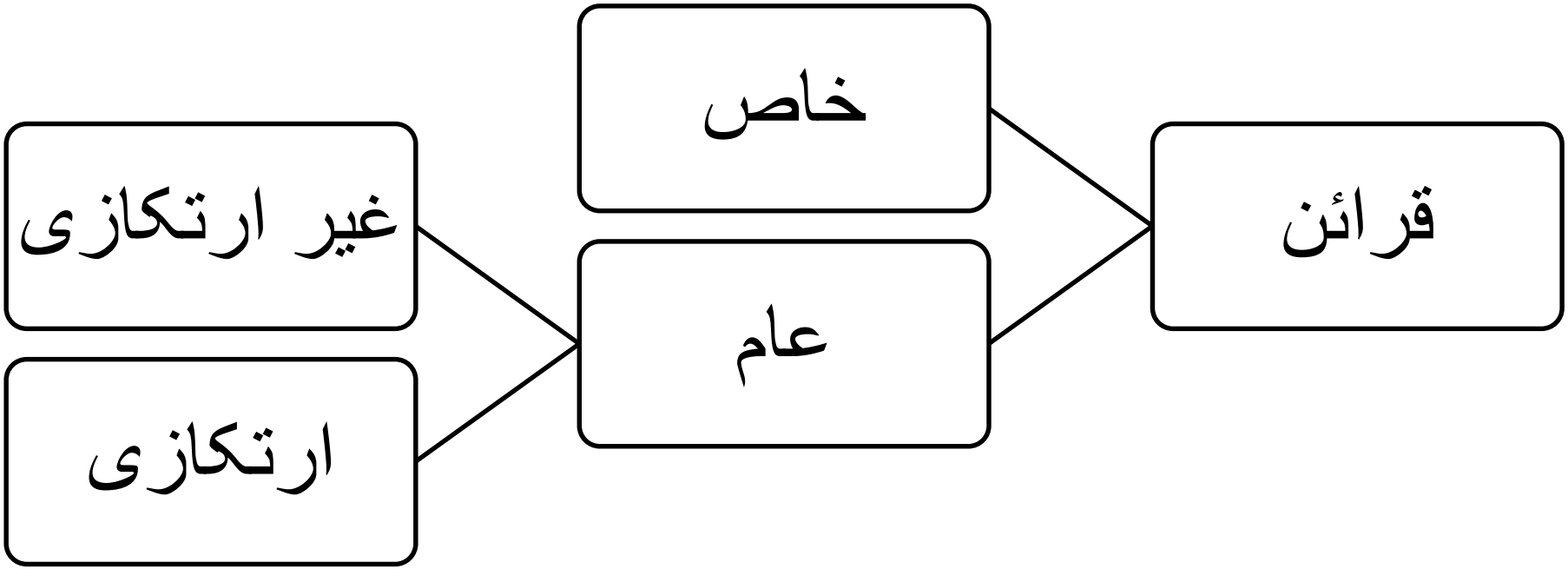

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

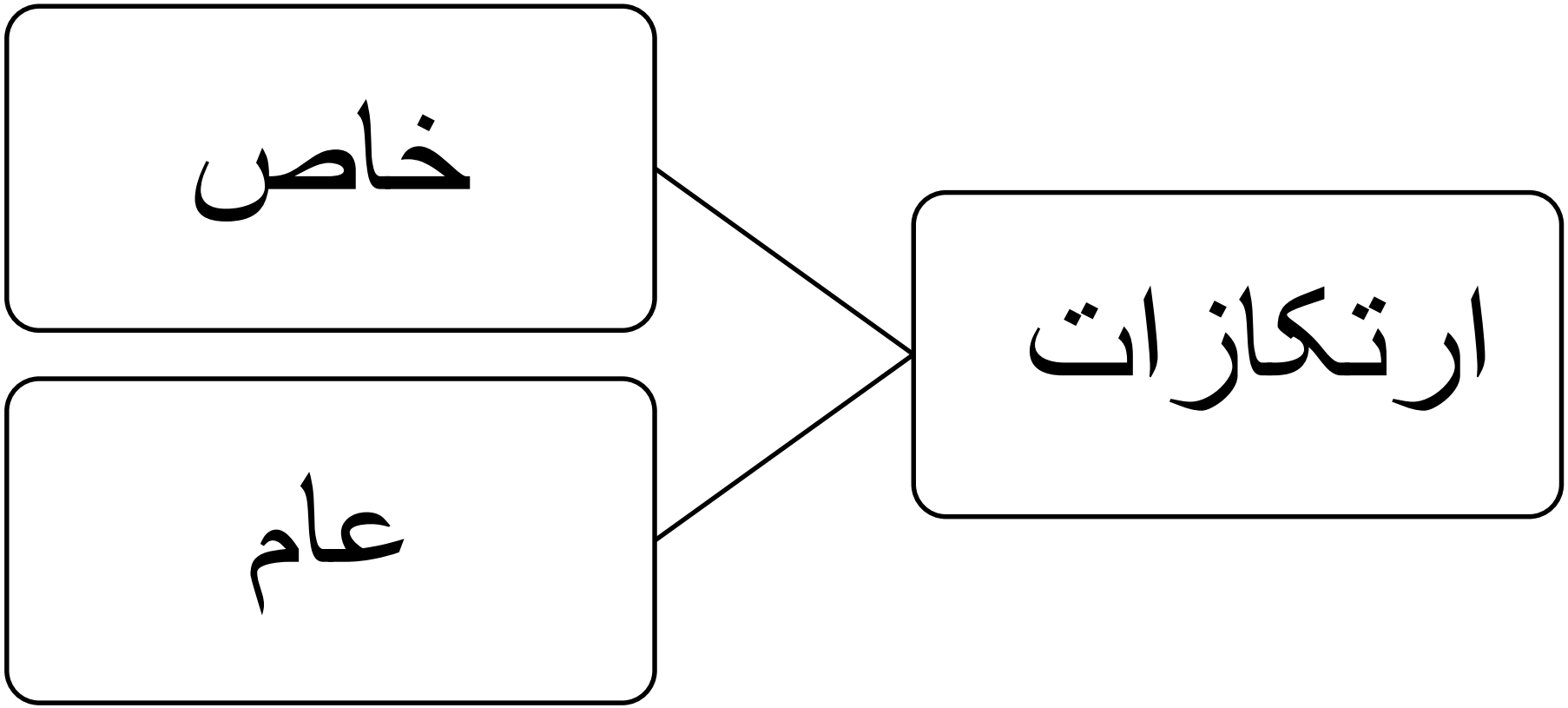

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

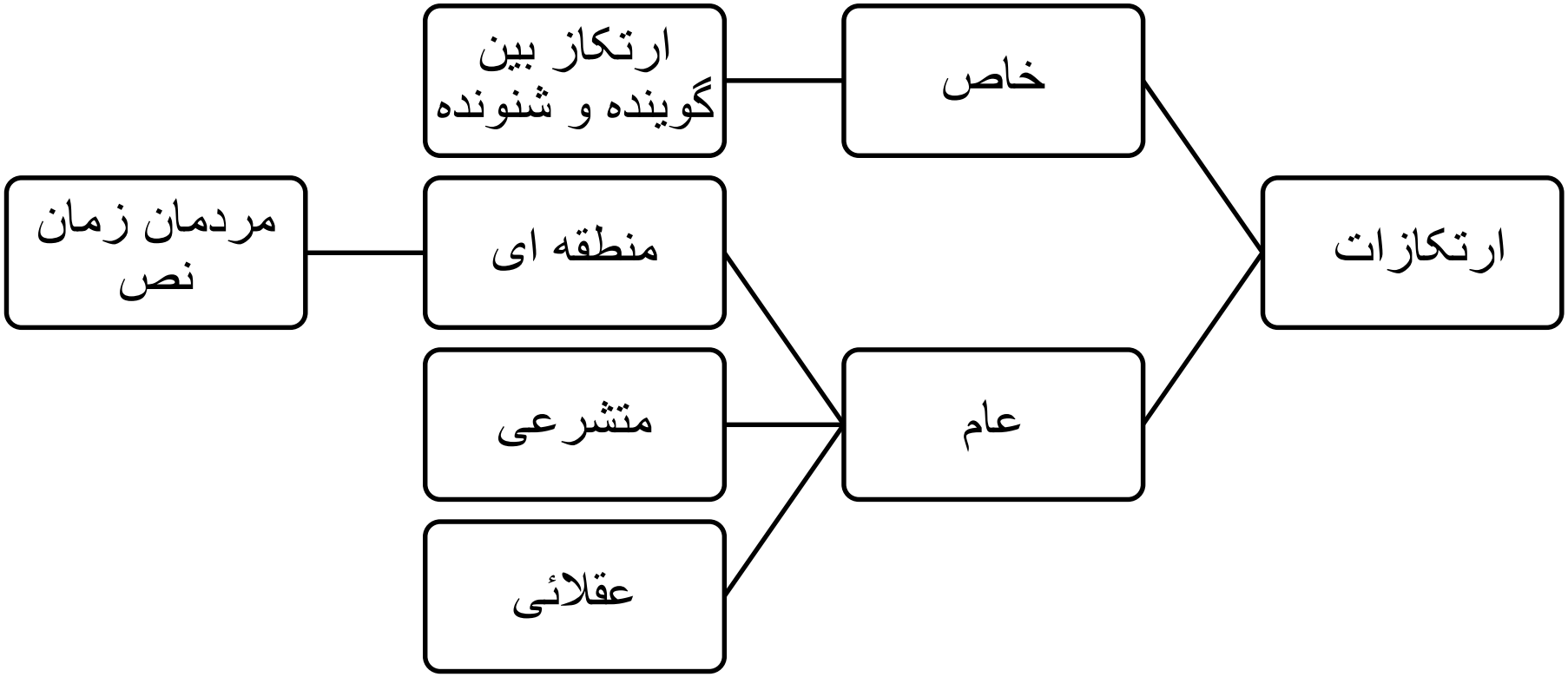

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- البته یک بحثی هست در ارتکاز که حالا ما می‌آییم ارتکازات را به دو دسته کلی تقسیم می‌کنیم.
- ارتکازات خاص مربوط به یک شرایط خاصی است. یک فرهنگ خاص است و ارتکازات عام که اختصاصی به شرایط خاص ندارد. اصطلاحاً به این دومی می‌گوییم ارتکازات عقلایی.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ارتکازات عقلایی می‌گوییم در همه زمان‌ها و مکان‌ها مشترکند. این ارتکازات عقلایی می‌گوییم اگر ما امروز یک ارتکاز عقلایی داریم، در گذشته هم همین ارتکاز عقلایی بوده. بنابراین از این طریق ارتکازات عقلایی را به دست می‌آوریم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بحث ارتکازات متشرعی را که در واقع ما می‌خواهیم به دست بیاوریم یعنی اعتقاداتی که مسلمان‌ها داشتند اینجا ناچاریم که مجموعه عوامل و شرایطی را که در آن روزگار بوده به یک معنایی شناسایی کنیم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- مثلاً حالا این داستان را در موارد متعدد از طرق مختلف. مثلاً از نوع احکامی که وجود داشته. فتاوایی که فقها دادند. مطالبی که در تاریخ ذکر شده. تمام اینها کنار هم قرار داده می‌شود. مثل کاری که مثلاً خود مرحوم آقای بروجردی در بعضی مسائل کردند و از آن فضا در واقع یک مطلبی به دست می‌آید.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- مثلاً فرض کنید مرحوم آقای بروجردی یک قاعده‌ای داشتند. البته این قاعده را بسیاری از فقها به این شکل قبول ندارند ولی خب ایشان قاعده‌شان بوده و این قاعده‌ای است که شاگردان ایشان نقل می‌کنند. ایشان معتقد بوده است که خب فضای غالب فقهی که وجود داشته فضای اهل سنت بوده. یعنی آنها بالاخره به دلیل اینکه قدرت در اختیارشان بود، آزادی در اختیارشان بود، آنها بودند که اظهار نظر می‌کردند فتوا می‌دادند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بنابراین فتاوای آنها چیزی بوده که بستر فتوایی جامعه روزگار معصومین را تشکیل می‌داده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ایشان معتقد است که روایات اهل‌بیت علیهم‌السلام به منزله تعلیقه‌ای است بر فتاوای مشهور فقهای اهل سنت در آن روزگار. و همان‌طور که در تعلیقه مثلاً در تعلیقه عروه اگر یک جایی یک فقیهی تعلیقه زد معلوم می‌شود اینجا با این نظری که عروه دارد نظرش متفاوت است. اما اگر یک جایی تعلیقه نزد معنایش این است که حرف صاحب عروه را قبول داریم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- مرحوم آقای بروجردی نظرش این بوده که آنجایی که یک فتوایی در زمان معصوم فتوای مشهور فقها بوده و ما آنجا روایتی نسبت به آن فتوا اصلاً نداریم (نه تأییداً نه نفیاً و رداً) ایشان نظرش این بود که این فتوا مورد قبول معصومین بوده. چون ایشان می‌فرمودند که اگر این فتوا را قبول نداشتند به نحوی ابراز مخالفت می‌کردند. روایتی برای ما می‌رسید.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- خود ایشان در عمل هم به این ملتزم بوده. یعنی بعضی جاها ایشان به بعضی چیزها فتوا داده یا احتیاط واجب کرده که مصدرش هیچ‌چیز نیست الا فتوای مشهور فقهای اهل سنت. هیچ مدرکی در شیعه ندارد ولی ایشان به آن فتوا داده. خب این مبنای ایشان بوده.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- یعنی ایشان می‌گوید خب در چنین فضای فقهی که آنها ذهن فقهی مردم را می‌ساختند، ائمه صحبت می‌کردند و ائمه می‌دانستند ذهن فقهی مردم چیست. اینها نظراتشان چیست.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- خب در این فضا اگر نسبت به یک نظری که نظر مشهور است... یک وقت هست یک نظر نظر یک فقیه مثلاً گوشه‌نشینی بوده در آن زمان. آن نظر نظری نبوده که مردم همه توجه به آن بکنند ولی یک وقتی تبدیل می‌شده به یک نظر عمومی، نظری که دیگر همه مردم فکر می‌کردند همین است حکم.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- در چنین فضایی وقتی معصوم علیهم‌السلام نمی‌فرماید که آقا حکمی نیست، آقای بروجردی می‌گوید معلوم می‌شود که همین را قبول دارند. تعلیقه نزدند. همین را پذیرفتند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- حالا مرحوم بروجردی در این زمینه در آثاری که از ایشان هست چه خودشان چه شاگردانشان نمونه‌های زیادی سعی کردند بیان کنند. بالاخره این بحث یعنی بحث دستیابی به شواهد و قرائنی که آن شواهد و قرائن می‌تواند تأثیر بگذارد در فهمی که ما از روایت داریم. بحثی است که کار اجتهاد را مشکل می‌کند و چون کار اجتهاد را مشکل می‌کند بعضی از فقها از کنار این بحث می‌گذرند و اصلاً ندیده می‌گیرند. خیلی سخت می‌شود.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- مثلاً وقتی ما نگاه می‌کنیم فقها می‌گویند که آیه قرآن فرموده که «إِنَّ الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ» بعد «فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا». خب بعد مثل شیخ طوسی می‌گویند کفار نَجَس‌اند. مشرک هم که در اینجا گفته شده شامل یهود و نصارا می‌شود. چون قرآن هم اسم آنها را گذاشته مشرک. پس همه کفار نجس‌اند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بعد این مسجدالحرام خصوصیت ندارد. پس همه مساجد را شامل می‌شود. فتوا می‌دهند همین فتوایی که ما می‌بینیم ظاهر فتوایی شیعه شده که ورود کفار در مطلق مساجد حرام است.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- خب این یک روش دیگر. خب بعضی‌ها مثل متأخرین می‌آیند می‌گویند نخیر آقا. مثلاً نَجَس در اصطلاح قرآنی به معنای نجس فقهی نیست. مشرکین که در اینجا گفته شده ناظر به مشرکین عرب است. بنابراین معلوم نیست اهل کتاب را شامل شود. از این ان قلت و قلت‌ها.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- یک وقت بحث در این حد است که حالا می‌بینیم در نوع مباحث فقهی این‌طور است. یک وقت هست ما می‌رویم مراجعه می‌کنیم تا واقعاً ببینیم سیره خود پیغمبر بعد از نزول این آیه و سیره صحابه پیغمبر و علی بن ابی‌طالب(ع) آیا با این وضعیت سازگار بوده؟

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- یعنی واقعاً آنها وقتی این آیه نازل شد دیگر اجازه نمی‌دادند هیچ کافری وارد مسجد بشود. وقتی آنجا می‌رویم می‌بینیم نه. سیره آنها یک جور دیگر بوده. اینها این‌جوری نبوده که هیچ کافری را اجازه ندهند توی مسجد. هیچ مسجدی وارد بشود. ما می‌گوییم خب مسجدالنبی مرکز حکومت بوده. نمایندگان کشورهای دیگر. نمایندگان ادیان دیگر می‌آمدند.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- بعد از نزول این آیه در سال نهم هجری با پیغمبر دیدار می‌کردند. بعد از رحلت پیغمبر با خلفا دیدار می‌کردند. با علی بن ابی‌طالب علیه‌السلام دیدار می‌کردند. هیچ‌جا هم نمی‌بینیم که اینها با این کفار ردعی داشته باشند. بگویند آقا برو بیرون از مسجد. آمدی توی مسجد. اصلاً بلند شو برو بیرون.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ما آنجا شما را می‌بینیم. حتی در آن روایت دارد که ما در این بحث فقه‌مون خوندیم که مثلاً علی بن ابی‌طالب(ع) وقتی آمد جواب بده به آن کفاری که عمر و ابوبکر نتوانسته بودند جواب بدهند، رفت آنجایی که پیغمبر می‌نشست در مسجدالنبی نشست و آنجا کفار را به حضور خودش پذیرفت.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- خب این نوع بحث‌ها که در واقع بازگشت به فضای تاریخی روزگاری است که این مفاهیم در آن مطرح شده سخت می‌کند کار اجتهاد را. ما اگر بخواهیم در هر مسئله‌ای این‌جوری مسائل را جستجو کنیم، خیلی کار اجتهاد سخت می‌شود. همین‌جوری می‌بینید یک مسئله فقهی که به روش متعارف ما می‌خواهیم اجتهادش کنیم خیلی مؤونه دارد. خیلی وقت می‌برد تا یک مسئله به نتیجه برسد.

اصالت جهان‌شمولی عناصر دین

- ولی واقعیت این است که بالاخره این فضاهای فکری همان‌طور که آقای صدر این بحث را خیلی منقح کرده و ما این را بیشتر از ایشان توضیح دادیم در مباحث اصولی‌مان. این فضاهای فکری به شدت در ظهورات ادله تأثیر می‌گذارد و تأثیر این فضاهای فکری به گونه‌ای است که بدون شناخت این فضاها ما نمی‌توانیم نسبت به ظهورات قضاوتی داشته باشیم.